

Strokovni članek
UDK 340.134:061.1EU

Namesto čestitke

KATJA BOŽIČ
magistrica pravnih znanosti,
sekretarka v Službi Vlade Republike
Slovenije za zakonodajo

Povzetek

Še vedno najbrž drži, da je prav vsak od nas lahko pomemben, ko se gradita ali rušita spoštovanje in zaupanje v pravo. V postopkih priprave predpisov sodelujemo konkretni ljudje in konkretni ljudje lahko prispevamo h konkretnim, čeprav drobnim izboljšavam. Še toliko ozaveščanja, izobraževanja in informiranja ne pade ravno na plodna tla, če na drugi strani ni motiviranega in zagnanega, družbeno odgovornega posameznika, ki je pripravljen poskusiti verjeti v smisle tovrstnega povezovanja in sodelovanja. In če na drugi strani ni motiviranega in zagnanega, družbeno odgovornega državnega uradnika, ki je pripravljen poskusiti verjeti v prednosti učinkovitega sobivanja med nacionalnim pravnim redom in pravnim redom EU ter v okviru svojih zmožnosti narediti kaj v to smer. Nekje vmes smo morda pozabili, da bi morali pravo soustvarjati, da bi mu lažje zaupali.

Ključne besede: članstvo v EU, 20 let izkušenj, pravni akti EU, sobivanje dveh pravnih redov, načelo pravne države, zaupanje v pravo, kakovost zakonodaje, spoštovanje prava, nomotehnične smernice

The other side of celebration

Abstract

Each and every one of us is crucial for building and demolishing the respect for law on one hand and trust in law on the other. People from flesh and blood actually prepare the legislation and them only can be the right ones to improve these processes. No information or education can be of any use if there is no motivated, eager and responsible individual, who believes or at least tries to believe in actual necessity of cooperation and integration. And if there is no motivated, eager and responsible civil servant, who believes or at least tries to

believe in advantages of effective coexistence of national legal order and EU legal order and who tries to contribute as much as possible for this purpose. Somewhere in between we might have forgotten that in order to trust in law it would be necessary to somehow co-create it.

Keywords: EU membership, 20 years of experience, EU legal acts, coexistence of two legal orders, rule of law, trust in law, quality of legislation, respect for law, legal drafting rules

*»Rajši ne trdim,
da je vsega kriv razum.«
Možnosti, Wisława Szymborska*

1. Uvod

Namesto čestitke želi biti ta prispevek droben osebni poklon ob dvajsetletnici članstva v Evropski uniji (EU), kot okrogli deseti prispevek v okviru Nomotehničnih dnevov pa neke vrste sprehod mimo nekaterih dosedanjih nomotehničnih razmislekov o sobivanju dveh pravnih redov z vidika načela pravne države kot letošnje rdeče niti Nomotehničnih dnevov. Prispevek se želi dotakniti še vedno precej hladnega, mestoma ignorantskega odnosa Slovencev do EU in njenega pravnega reda, ponuditi v razmislek nekatere vzroke za tak odnos ter posledice, ki jih lahko ima ta (ne)odnos tudi z vidika posameznih elementov načela pravne države, poudariti nekatere vidike, ki so bili v okviru prispevkov na Nomotehničnih dnevih že izpostavljeni, argumente, s katerimi smo se že spodbujali za pristnejšo aktivnost sodelovanja na ravni EU, in tudi tiste, ki so prišli prav pri iskanju razlogov, zakaj pravo EU ni tako »naše«, kot bi morda moralo biti.

Prispevek se kot na nevralglični točki, ki sta med sabo še kako povezani in vsaka po svoje nujni gradnik načela pravne države, osredinja na dvojce: zaupanje v pravo in kakovost zakonodaje.

2. Zaupanje v pravo

2.1. Odnos države in njenih državljanov do pravnega reda EU

Dvajset let članstva Republike Slovenije v EU je pomemben mejnik v zgodovini države, zlasti če ima ta država razmeroma kratko zgodovino. Pomeni priložnost za refleksijo o vplivu EU na nacionalni pravni red ter na izzive, ki jih ta dinamika prinaša, pri čemer s tem vedno znova

sproža številna vprašanja o njunem medsebojnem vplivu. Slovenija je v tem času morala preoblikovati in prilagoditi svoje zakonodajne okvire in pravne standarde pravnemu redu EU, kar se izraža v številnih koristnih posledicah, pa tudi v stalnih novih izzivih in nenehni razpravi o pomenu ustrezne priprave nacionalnih predpisov upoštevanje pravo EU.

Za vrednotenje sobivanja Slovenije z državami članicami EU je eden najpomembnejših kriterijev odnos države in njenih državljanov do pravnega reda EU. Kljub dvema desetletjema, ko bi se morali v tej družini počutiti že precej domače, se zdi, da je splošen odnos naše države in državljanov ne le do pravnega reda EU, ampak tudi do same ideje Evropske unije včasih precej mačehovski in površen. Od površnega odnosa prek apatičnosti in ignorantstva pa ni daleč do demokratičnega deficita kot ene od posledic, ki je na ravni EU precej širši in pereč problem.

2.2. Načini spoštovanja prava

Osnovna predpostavka za dejansko učinkovanje prava je ne le njegovo upoštevanje, ampak njegovo spoštovanje. Golo dejstvo, da so države članice dolžne spoštovati pravo EU, je immanentno samemu članstvu v EU. A spoštovati pravo EU pomeni marsikaj.

Pred formalno uveljavitvijo posameznega pravnega akta prvi korak do spoštovanja pomeni skrbno in vestno udejanjati aktivno soudeležbo države članice v postopkih priprave pravnih aktov, spoštljivo in pogumno zagovarjati nacionalne odločitve in mnenja ob sočasnem razumevanju drugačnih odločitev. Že v postopku priprave je priporočljivo ob upoštevanju vseh mehanizmov, ki so na voljo, transparentno in učinkovito poskrbeti, da veljavne določbe v Uradnem listu EU državljanom niso preveč tuje in oddaljene.

Dejstvo je, da je »pravo EU« še kako »naše« pravo. Nikakor ga ne sooblikujejo le ljudje, zaposleni v institucijah EU, ampak v znatni meri tudi strokovnjaki naše države.¹ Prav tako so institucije EU že 20 let »naše« institucije, sodna praksa Sodišča EU pa je skupaj s pravnim redom EU pomemben vir za sojenje »naših« sodišč. Geografski odmik od normodajalca lahko povzroči obliko demokratičnega deficita v dejanskem smislu: občutek ne vključenosti v postopek priprave predpisa in s tem slabšo identifikacijo s takim pravom, kar je za učinek prava zelo pomembno.

Spoštovati pravo EU v naslednjem koraku pomeni veljavno pravo poznati, ga razumeti in poskrbeti, da zaživi tudi v okviru in z uporabo nacionalnih predpisov ter postane pomemben gradnik pravne države. Vsak neustrezen prenos ali izvedba pravnih aktov EU pomeni tveganje za neusklajenost pravnih aktov, nejasnost določb, nekonsistentnost in nestabilnost pravne-

¹ Božič, str. 152.

ga reda, slabitev pravne varnosti, torej kršenje načela pravne države v več njegovih pojavnostih ter posledično tveganje za izgubo zaupanja državljanov v pravni sistem.

2.3. Zaupanje v pravo

Zaupanje v pravo in pravno državo je temeljna podstat, lastnost, ki naj bi bila imanentna odnosu do tistega prava, ki ga ljudje doživljamo kot legitimno, torej kot tisto, kar je, poenostavljeno rečeno, sprejemljivo in upravičeno.² Zaupanje v pravo v resnici pomeni zaupanje v ljudi, kajti ljudje so tisti, ki predpise pripravljajo,³ zaupanje pa se z oddaljenostjo od »izvornega« normodajalca zmanjšuje.

S pristopom k EU posamezna država članica med drugim ne le prevzame kopico pravnega reda EU, ampak obenem prikima dejstvu, da pravice in dolžnosti njenih državljanov urejajo tudi pravni akti EU, nekateri od njih celo neposredno ali vsaj z neposrednim učinkom, ter da morajo nacionalna sodišča soditi ne le v skladu z nacionalnim pravnim redom, ampak še kako tudi oziraje se na pravni red EU in sodno prakso Sodišča EU. Če torej prava EU ne dojemamo kot »naše« pravo, s tem posredno ne računamo na vse tisto, kar s sabo prinaša. Po eni strani smo s članstvom v EU zelo hitro sprejeli skupno valuto in zrahljane meje, sprejemanje prava EU za svoje pravo pa je proces, ki zahteva več angažiranosti, premisleka, predvsem pa iracionalnega občutka ponotranjenosti kot rezultata mnogih dejavnikov.⁴

Vprašanje zaupanja in posledično vprašanje spoštovanja prava EU sta najbrž podobni vprašanju zaupanja in spoštovanja nacionalnih predpisov, pri čemer je med pomembne dodatne dejavnike glede prava EU gotovo treba šteti vsaj geografsko komponento sprejemanja odločitev, slabo splošno poznavanje delovanja EU, zapleten in z nacionalnim sistemom neprimerljiv, razmeroma slabše pregleden sistem pravnih aktov EU ter ne nazadnje gromozanski uradniški aparat EU.⁵

Nekaterim od teh dejavnikov, kot sta nepreglednost sistema in nedostopnost, je mogoče z znanjem, razumevanjem in nekaterimi orodji, ki so na voljo, odvzeti del teže, glede drugih, kot je slabo poznavanje, se je mogoče vedno dejavno pridružiti na taki ali drugačni ravni, vsekakor pa je pojem zaupanja in spoštovanja prava tudi posledica številnih iracionalnih dejavnikov. Pa vendar lahko k višji stopnji zaupanja v pravo EU in njegovega spoštovanja morda bistveno pripomore tudi odnos politike, državne uprave in državnih uradnikov, ki se pomembno sooblikuje tudi s stalno skrbjo za raven njegove kakovosti.

² Prav tam, str. 148.

³ Prav tam, str. 149.

⁴ Prav tam, str. 152.

⁵ Prav tam.

3. Kakovost zakonodaje

3.1. Predpostavka za uresničevanje načela pravne države

Pri prepletanju »evropskega« in nacionalnega pravnega reda, ko se v postopku priprave predpisov združujejo nacionalni vidiki in vidiki prava EU, je koristno upoštevati nomotehnične smernice, ki ponujajo okvir za pripravo kakovostnih nacionalnih predpisov tudi v skladu z zahtevami prava EU. Poleg številnih vidikov, kot so jasnost, stabilnost, določnost in pomen-ska določljivost, vsaka država članica v okviru svoje avtonomne skrbi za uresničevanje načela pravne države poskrbi tudi za bolj specifična nomotehnična pravila glede prenosa in izvajanja pravnih aktov EU ter s tem za pravnosistemsko ustreznost predpisov, razumljivost, preglednost in učinkovitost prava.

3.2. Nomotehnične smernice

Nomotehnične smernice so namenjene stalnemu spodbujanju premislekov o kakovosti in učinkovitosti predpisov, v kontekstu izvedbe in prenosa pravnih aktov EU v nacionalno zakonodajo pa naj bi bile vodilo normodajalcu pri zagotavljanju kakovostnih in učinkovitih predpisov v skladu s pravnimi akti EU. Poskušajo namreč upoštevati kompleksnost zahtev EU in hkrati zagotavljati učinkovito izvajanje zakonodaje na nacionalni ravni.

Pravilno in premišljeno sobivanje med pravom EU in nacionalnim pravnim redom, usklajenost pravnih aktov ter spoštovanje temeljnih načel pravne države so ključni za zagotavljanje stabilnosti, učinkovitosti in legitimnosti pravnega okvira tako na nacionalni ravni kot na ravni EU. Nomotehnične smernice so lahko v tem postopku orodje za zagotavljanje kakovosti nacionalne zakonodaje ter za krepitev zaupanja državljanov v pravno državo.

Poznavanje in izbira pravih načinov pravnega sobivanja obeh pravnih redov lahko pomembno vplivata na ustrezno normiranje in na učinek pravnih norm, kar je na eni strani izjemno pomembno za učinkovito uporabo prava EU ter na drugi strani za spoštovanje številnih elementov načela pravne države. Vse te poti so še kako poti, ki jih gazi, utrjuje in umerja tudi nomotehnik.⁶

V 3., dopolnjeni in spremenjeni izdaji Nomotehničnih smernic iz leta 2018⁷ so nomotehnični napotki obsežni in podrobni. Nekateri nomotehnični pristopi tudi pri prenosu in izvedbi pravnih aktov EU lahko ostajajo razmeroma tradicionalni in sledijo temeljnim izhodiščem,

⁶ Glej tudi Božič, Lalić.

⁷ Nomotehnične smernice.

medtem ko se morajo nekateri spoprijemati s posebnostmi, glede katerih so potrebni sveži in skrbno domišljeni pristopi.⁸

3.3. Soustvarjanje prava EU

Včasih se kot država obnašamo, kot da normodajni postopki na ravni EU niso »naši« postopki. Prevečkrat se zdi, da vanje državljani Republike Slovenije nismo vpleteni, in s tem prevzemamo odgovornost za pasivnost, ko zremo, kaj se kuha v normodajnih loncih EU, v kaj se na nekaterih področjih preobraža dinamika med pravnimi akti EU, ter na to na splošno premalo aktivno in pravočasno reagiramo, čudimo in hudujemo pa se šele takrat, ko jih je treba prenesti in izvesti v nacionalnem okviru.

Vsekakor je jasno, da ima država članica vsebinsko omejen vpliv, vendar pa je mogoče z gotovostjo trditi, da je bilo v teh 20 letih na nekaterih področjih marsikaj tudi na ravni EU urejeno bolj po »naši« meri tudi zaradi poguma in vztrajnosti posameznikov, zlasti državnih uradnikov, ki so strokovno, aktivno in dejavno pripomogli v postopku kreiranja prava.

3.4. Kakofonija in dinamična evolucija prava EU

Res je tudi, da gre razvoj prava EU z nekaterimi koraki v smeri, ki jih je zlasti z vidika nacionalnega pravnega ustroja težko dohajati in ki prinašajo posebna tveganja pri pripravi predpisov.

Bodimo konkretni: na nekaterih področjih delovanja EU se na primer pristop urejanja z direktivami kot mehkejša pot, ki državam članicam prepušča »manevrski prostor« in razmislek o poti do cilja, z velikimi zamahi umika urejanju z uredbami ter s tem povezanimi »unificiranimi« ureditvami in neposrednimi učinki, ki pomembno preobražajo cela področja nacionalnega urejanja. Na teh področjih se vsebinsko celoviti nacionalni predpisi dejansko umikajo na račun parcialnega, natančno ograjenega in mestoma kaotičnega dopolnjevanja koncepta prava EU z izvajanjem uredb EU namesto proste izbire nacionalne poti do začrtanega cilja.

S prehodom na »unifikacijski« pristop, torej na urejanje z uredbami EU, državam članicam ostaja razmeroma malo vsebinskega manevrskega prostora. V praksi to pomeni, da bi bilo na nacionalni ravni nujno temeljito prečesati in pravnosistemsko povsem osvežiti nekatera področja, ki so bila v duhu direktiv glede načina uresničitve cilja prepuščena državam članicam, torej razmeroma konceptualno urejena, vključno z jasno hierarhijo pravnih aktov, trdno strukturo področij in konsistentnimi posameznimi predpisi.

⁸ Glej tudi Lalić, Božič, str. 232–237.

Vsaka nadomestitev direktive z uredbo od države članice zahteva normodajno aktivnost, prav zaradi bistvenih razlik med učinki obeh vrst pravnih aktov pa seveda to zahteva tudi drugačen pristop pri pripravi predpisov oziroma urejanju teh področij.

V praksi se izkazuje, da velja še razmeroma veliko nacionalnih predpisov (ali njihovih delov), ki prenašajo vsebino, prvenstveno urejeno na ravni direktiv, čeprav je marsikatera od njih že zdavnaj (v celoti ali delno) razveljavljena in nadomeščena z uredbami.⁹ V takih primerih so nujne celovite pravnosistemske spremembe, kar posledično večinoma pomeni bistveno manj nacionalne normativne vsebine in bistveno več vsebine, urejene s pristopom, ki kombinira neposredni učinek pravnih aktov EU z nacionalnimi izvedbenimi predpisi. Rezultat teh sprememb pa niso samo drugačni pristopi priprave predpisov, ampak zlasti drugačni predpisi, katerih konsistentnost in učinkovitost sta odvisni od skupka normativne materije uredbe EU in nacionalnega izvedbenega akta. Marsikje to pomeni korenite spremembe veljavnega pravnega sistema, ki pa se v praksi izvajajo bistveno prepočasi glede na dinamiko razvoja na ravni EU, kar se zdi avtorici tega prispevka izjemno pereča in aktualna problematika.

3.5. Hierarhija pravnih aktov

Pri tem je treba upoštevati nekatere pomembne dejavnike tveganja, ki so povezani tudi s posameznimi elementi načela pravne države, in sicer je na prvem mestu treba omeniti zlasti hierarhijo pravnih aktov.

Glede na kriterij hierarhičnih normativnih interakcij bi pravnemu redu EU morda lahko očitali, da je nepregleden ravno zato, ker so za hierarhijo pravnih aktov EU v razmerju do hierarhije predpisov na nacionalni ravni značilne nekatere posebnosti.

Po Lizbonski pogodbi je hierarhija sicer jasna z delitvijo na zakonodajne in nezakonodajne akte. Skozi prizmo nacionalnega pravnega sistema, pri čemer je že na prvi pogled z umestitvijo na eno od hierarhičnih ravni predpisov povsem jasno normativno življenje in spreminjanje posameznega predpisa, nas lahko begajo zlasti nekateri pristopi, ki so na ravni EU drugačni in odstopajo ravno v delih, ki to hierarhičnost majejo in prinašajo drugačno razumevanje pravnega sistema, na primer omogočajo spreminjanje zakonodajnega akta z nezakonodajnim

⁹ Tretji odstavek 3.a člena Ustave Republike Slovenije – URS (Uradni list RS, št. 33/91-I, 42/97 – UZS68, 66/00 – UZ80, 24/03 – UZ3a, 47, 68, 69/04 – UZ14, 69/04 – UZ43, 69/04 – UZ50, 68/06 – UZ121,140,143, 47/13 – UZ148, 47/13 – UZ90,97,99, 75/16 – UZ70a in 92/21 – UZ62a) določa, da se pravni akti in odločitve, sprejeti v okviru mednarodnih organizacij, na katere Slovenija prenese izvrševanje dela suverenih pravic, v Sloveniji uporabljajo v skladu s pravno ureditvijo teh organizacij (v tem primeru EU). Pogodba o delovanju Evropske unije (UL C 202, 7. 6. 2016, str. 47) v 288. členu določa, da se uredba splošno uporablja, da je zavezujoča v celoti in se neposredno uporablja v vseh državah članicah.

ali razpršeno in velikokrat pravnosistemsko nelogično poseganje predpisa v predpis z drugega področja (slednje žal ni več tako zelo redko tudi na nacionalni ravni).¹⁰

3.6. Med teorijo in prakso

Načini prenosa in izvedbe pravnih aktov EU z nacionalnimi predpisi nenehno nihajo med teorijo in prakso, zato je še toliko bolj neizogibno dobro razumevanje hkratnega sobivanja dveh normativnih okvirov. Želja po popolnosti in samozadostnosti nacionalnega predpisa (načelo »vse na enem mestu«) je na področjih, ki jih ureja tudi pravo EU, že dolgo nedosegljiva. Bistvo predpisa mora tako še vedno ostati norma s svojo zapovedovalno (oziroma prepovedovalno) naravo, v pomoč naslovnikom predpisa za lažje razumevanje prepletene vsebine pa se lahko ob predpisih pripravijo ustrezna navodila, priročniki in podobni nenormativni pripomočki.¹¹

Evolucija institucionalnega ustroja EU, arhitekture pravnega reda, pristojnosti za področja ter z njimi povezane narave posameznih pravnih aktov EU (»unifikacijska« narava direktiv, »harmonizacijska« narava uredb) je stalna. Glede na obdobje pridruževanja Republike Slovenije k EU naraščata obseg področij in vsebine ter natančnost normiranja, posledično pa se morajo temu prilagajati in se izboljševati tudi nomotehnični pristopi.

Nomotehnika ne glede na svojo pregovorno tradicionalnost ostaja živ mehanizem, ki glede na stalno spreminjanje številnih spremenljivk išče najboljše pristope ob srečevanjih dveh pravnih redov. Z nekaterimi nomotehničnimi razlikami med obema konceptoma se je vsekakor mogoče relativno uspešno spopadati. Težje pa je presegati nekatere konceptualne zagate, ki jih povzročata kakofonija predpisov in evolucija prava EU.

Na videz je v teh razmerjih precej raznolikosti in posebnosti, nekatere nas postavljajo v različne čevlje, drugim spet lahko najdemo vsaj nekakšne presečne množice, vendar pa obstaja vsebina, ki je še kako skupni imenovalec nacionalnega pravnega reda in pravnega reda EU, in sicer v tem prispevku tolikokrat omenjeno načelo pravne države. To je med drugim eno temeljnih načel preambule Listine EU o temeljnih pravicah, kot temeljna vrednota in predpogoj za članstvo v EU pa je vključeno v Pogodbe o Evropski uniji.

Usklajenost pravnih aktov, jasnost in določnost predpisov, pomenska določljivost, pravna varnost ter zaupanje v pravni sistem so ključni elementi pravne države, ki jih je treba spoštovati in vzdrževati tako na ravni EU kot na nacionalni ravni.

Dejstvo je torej, da pri uresničevanju načela pravne države zlasti v kontekstu članstva v EU naletimo na precej izzivov. Zato so ob tem še toliko pomembnejši odgovori na vprašanja, ali

¹⁰ Glej tudi Božič, Lalić, str. 172–173.

¹¹ Lalić, Božič, str. 237–238.

ne le zaupamo v pravo EU, ampak ali še verjamemo ideji EU, ali verjamemo v svojo širšo evropsko družino, torej z njo delimo dovolj skupnih vrednot, da lahko ravno zato spoštljivo razumemo in sodelovalno presegamo tudi razhajanja, ki so del različnosti.

4. Sklep

Tudi po desetih letih od prispevka ob desetletnici članstva v EU¹² se žal še vedno prepogosto sprašujemo »o čem govorimo, kadar govorimo o našem pravu«. Še vedno najbrž drži, da je prav vsak od nas lahko pomemben, ko se gradita ali rušita spoštovanje in zaupanje v pravo. V postopkih priprave predpisov sodelujemo konkretni ljudje in konkretni ljudje lahko prispevamo h konkretnim, čeprav drobnim izboljšavam.

Še toliko ozaveščanja, izobraževanja in informiranja ne pade ravno na plodna tla, če na drugi strani ni motiviranega in zagnanega, družbeno odgovornega posameznika, ki je pripravljen poskusiti verjeti v smisle tovrstnega povezovanja in sodelovanja. In če na drugi strani ni motiviranega in zagnanega, družbeno odgovornega državnega uradnika, ki je pripravljen poskusiti verjeti v prednosti učinkovitega sobivanja med nacionalnim pravnim redom in pravnim redom EU ter v okviru svojih zmožnosti narediti kaj v to smer. Nekje vmes smo morda pozabili, da bi morali pravo soustvarjati, da bi mu lažje zaupali.

Če državljani pravo in državi zaupamo, znamo lažje prikimati tudi odločitvam, ki niso priljubljene, ter smo sposobni spoštovati pravni red in prevzeti svojo splošno družbeno odgovornost.

Tudi če odgovorno računamo z vsemi resnimi težavami krize identitete, v kateri je EU, z odločnimi problemi demokratičnega deficita in odtujenostjo institucionalnega kolesja normativne realnosti EU, bi v evropsko povezovalno idejo in skupni pravni red najbrž bilo dobro še vedno trdno verjeti ter za to idejo tudi kaj storiti. Mogoče vsaj poskusiti razumeti tudi tisto, kar nas razdvaja, ker je vendarle toliko tega, kar nas združuje.

To vendar ne pomeni, da se Evropska unija ne more skupaj s pravom, na katerem je utemeljena, preobraziti času primerno in dozoreti v nekaj še boljšega. Tudi načelo prilagajanja prava družbenim razmerjem je namreč del načela pravne države.¹³

¹² Božič, str. 145.

¹³ Odločba US RS U-I-9/03 (Uradni list RS, št. 100/05): »Načelo prilagajanja prava družbenim razmerjem je eno izmed načel pravne države.«

Literatura

- BOŽIČ, Katja. O čem govorimo, kadar govorimo o »našem« pravu. *Pravni letopis*, 2014, str. 145–158, <[https://www.ipp-pf.si/uploads/File/Pravni letopis/Pravni letopis 2014_TISK.pdf](https://www.ipp-pf.si/uploads/File/Pravni%20letopis/Pravni%20letopis%202014_TISK.pdf)> (24. 10. 2024).
- BOŽIČ, Katja, LALIČ, Gordana. Presečne množice in trmaste posebnosti nomotehnike ob srečevanjih dveh pravnih redov. *Pravni letopis*, 2018, str. 169–180, <https://www.ipp-pf.si/uploads/File/Pravni%20letopis/Pravni%20letopis%202018_03.pdf> (24. 10. 2024).
- LALIČ, Gordana, BOŽIČ, Katja. 15 let članstva v Evropski uniji – prehojene (nomotehnične) poti. *Pravni letopis*, 2019, str. 229–238, <<https://www.ipp-pf.si/slovensko/levo/publicistika/pravni-letopis-ipp/pravni-letopis-2019>> (24. 10. 2024).
- Nomotehnične smernice. Ljubljana: Služba Vlade Republike Slovenije za zakonodajo, 2018, <https://www.gov.si/assets/vladne-sluzbe/SVZ/f50d0f6d15/Nomotehnicne_smernice-2018.pdf> (23. 10. 2024).
- SZYMBORSKA, Wisława. Možnost. V: *Radost pisanja, zbrane pesmi*, prevedla Jana Unuk. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2019.